

kozmpolitiság érték, példát mutasson arról, hogy mit jelentett az első világháború során egy 19 éves fiú számára a haza, a szülőföld és az otthoni értékek, kapcsolatrendszerek.

A kötetben ismertetett levelek mostanra már emléktárgyakká váltak, amelyekből tükröződik a korabeli nyelvhasználat és írásmód, valamint az a fajta nagy érdeklődés, amelyet a családtagok, rokonok és barátok egymás iránt tanúsítottak az első világháború során. Azt feltételezem, hogy a lövészárkok mellől, a harctérről küldött üzenetek írásterápiaként szolgáltak a katona számára, aki a feladott és kapott levelek segítségével próbálta elviselni és enyhíteni a háború borzalmait.

PÁL EMESE

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Hungarológiai Doktori Iskola
Kolozsvár/Cluj-Napoca Horea 31
emese.pal1@ubbcluj.ro

ILYEFALVI EMESE, „Ha levelem elolvastad, add tovább.” Bonczidai Dezső kézírásos gyűlekezeleti levelei a két világháború közötti Kideén. (Emberek és Kontextusok 26.) Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár, 2024.

Ilyefalvi Emese az ELTE BTK Néprajzi Intézetének egyetemi adjunktusa, a közelmúltban sajtó alá rendezte és bevezetőjében értelmezte Bonczidai Dezső (1902–1946), a Kolozs megyei Kide református lelkészének lelkipásztori leveleit. Bonczidai három éven át, 1932 és 1935 között kézzel írott, hektográffal sokszorosított belmissziós írásai a korban erős hitéleti, közösségépítő és a világról való tájékozódást segítő levelek voltak, amit aláhúz, hogy azok léte a közösség emlékezetébe beépült, többen is őriznek néhány példányt belőlük. Ilyefalvi a közzététel mellett a levelek keletkezésének apropóján azok értelmezésére is törekszik, amikor alapvető kérdésként fogalmazza meg, hogy mégis miért érezhetett motivációt ezeknek a részben hagyományos úton előállított és terjesztett leveleknek a megírására a kidei lelkész és ez a fajta személyesség mennyiben hagy nyomot a közlés tartalmán magán. Mi indokolhatja mindezt egy olyan korban, amikor az egyházi sajtótermékek konjunktúráját tapasztaljuk Erdélyben és hogy illeszkedett ez Bonczidai munkásságának egészéhez? Ezek megválaszolásához, vagy ennek kísérlétéhez Ilyefalvi Emese módszeresen jár el, hiszen a levelek közlése előtt megismerhetjük azok feltárásának körülményeit, a lelkipásztori hivatás korszakban tapasztalható kihívásait, magának Bonczidainak az életét, a falu világát a két világháború közötti korszakban, a református sajtó korabeli, helyi körülményeit, majd ezeket egybefűzve kitér a lelkész és a közösség kapcsolatára, értelmezi a kézírásos leveleket és összegez – hogy utána a forrásoknak adjon teret.

A forrásoknak, ugyanis – a kutatás eredményeként – közel sem csak ezek a lelkipásztori levelek kerültek a kötetbe, de Bonczidai hivatali levelezésével, valamint a kidei egyházközség több, korabeli bejegyzésével is árnyaltabb képet kapunk a lelkészi működés körülményeiről. A bevezetőhöz felhasznált irodalmat gazdag képmelléklet követi, majd a könyv angol és román nyelvű rezüméje zárja a kiadványt, amit a hátapon Keszeg Vilmos sorai bocsátanak útjára.

Bár Ilyefalvi jórészt Erdélyre fogalmazza meg következtetéseit, tény, hogy Bonczidai működése egy nagyobb regionális kontextus felől is értelmezhető, ami hangsúlyosabbá teszi a

könyv megjelenését. A századforduló óta a paraszti társadalom fokozott átalakulása ugyanis olyan strukturális átalakulásként írható le, amely során a korábban magától értetődő közösségi szerepek szerepjellege gyökeres újraértelmezést igényelt. A halálozási tendenciák megváltozásával járó demográfiai átalakulás, a világháború tapasztalatai miatt csak felgyorsult laicizálódás és szektásodás, a családi élet hagyományos kereteinek megbomlása és a városi életkörülmények fokozott adaptálásának az igénye (különösen az öltözködés, szórakozás terén) a lelkészek közösségerősítő szerepére helyezte a hangsúlyt – a Dél-Dunántúltól a Felvidéken át egészen a Székelyföldre. Különösen erős volt ez a szerepkör ott, ahol a közösség veszélyeztetve érezhette magát létében és az egyre nagyobb arányban románok lakta Borsa-völgyében a kis magyar szigetként vegetáló Kisére ez különösen igaz volt.

Így találhatta meg a korszakban a fentiek hatására amúgy is erősödő belmissziós hivatását a Szilágyságból Kisére került Bonczidai Dezső a feleségével, Ajtai Sárával együtt. A beteges, törékeny fizikumú lelkésznek a faluban őrzött alakját a még őt ismerő visszaemlékezők révén is sikerült megragadnia Ilyefalvi Emesének, amiből persze nemcsak a jól prédikáló és a közösség fejlesztésében elszánt pap képe rajzolódott ki, de személyiségének a konfliktusokban megnyilvánuló erőszakos, szigorú vonásai is megjelentek. És legalább ennyire árulkodóak önéletrajza fásult, csaldott sorai is: „ne menj papnak – emberileg szólva – ha nincs külső megjelenésed és protekciód. Utolsó maradsz. Kisében maradsz, ahonnan mindenki mindig csak menekült” (18. o.) A szellemileg kevésbé inspiráló és egzisztenciálisan roppant törékeny helyzetben élő ember sorai ezek, amelyek a korszak oly sok, többre vágyó lelkészének szavaira rímelnék (ehhez lásd például: Kránitz Zsolt [szerk.]: „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai, 1943. A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések. 13. Jubileumi kötetek 2. Pápa, 2013).

A korban az Erdélyi Tudományos Intézet társadalomtudományos kutatásainak célhelyéül választott település jól rekonstruálható képe csak aláhúzza a születésszabályozással élő, a városi kultúrát észrevehetően adaptáló, a lelkészi tevékenység szempontjából így komoly kihívást jelentő közösség mibenlétét. Számottevő energiát kellett tehát Bonczidainak és feleségének céljuk elérésébe fektetnie, amit aláhúz a férfi- és nőszövetség munkája, a vallásos estélyek és heti többszöri bibliai köri alkalmak megszervezése, megtartása. Munkájuk mellett bizonyára fájdalmasan tragikus haláluk is szereppel bírhatott abban, hogy a kidei közösség emlékezetében Bonczidai és Ajtai szerepe megnemesedett olyannyira, hogy csak őket temették a templom mellé, és utódaiként is Bonczidai unokaöccsét hívták meg lelkésznek.

A lelkész kézírásos levelei több releváns történeti problematika megválaszolásához segíthetnek közelebb jutni. Elsősorban azt látjuk belőlük, hogy a modern tudás tradicionális(abb) formában való közlése önmagában is elősegítheti a tudásáramlás hatékonyabbá válását. Ebből a szempontból idézésre érdemes lehet a 29. lelképásztori levél láthatatlan női munkára valló statisztikája, miszerint egy hattagú családban húsz év alatt egy anya 175 200 vajas kenyeret kent meg, 87 000 krumplit hámozott meg és így tovább (120. o.) – pontosak vagy sem, ezek a brutális számok kevésbé szolgálhatták a korszakban uralkodó pronatalista diskurzus e térségben különösen fontos, a magyar nemzetiség fennmaradását hangsúlyozó célkitűzéseit. De ennek a közvetlenségnek nemcsak a globális tendenciák lokális szinten való erősítésében lehetett szerepe – bár az sem kevés, különösen ha valóban hozzájárultak a levelek az újságok vásárlásához, ahogy azt Ilyefalvi is felveti. Legalább ennyire fontos lehetett az a kommunikációs mező, amit a levelek egymásnak való adogatása teremtett (a négy-öt családra jutó egy levél végén többször is olvasható felszólítás vált a kötet címadó idézetévé). Ezzel ugyanis nemcsak a lelkész kommunikált a hívekkel, de a

hívek is egymással – nehéz ugyanis elhinni, hogy ne beszéltek volna meg különösen a személyes, esetenként személyeskedő tartalmat. Végül pedig ők maguk is kommunikáltak a lelkésszel, hiszen a tény, hogy olvasták és továbbadták a leveleit, önmagában is visszajelzés volt a részükről, pláne ha a lelkésszel való kommunikáció során hivatkozási pontként jelentek meg az abban leírtak. A közösség így nemcsak elfogadta Bonczidait, aki a feleségével együtt immár nagy buzgalommal fejtette ki belmissziós tevékenységét, de maga a közösség is formálódott általa: a település, illetve a helyi református egyház történetére vonatkozó közléseket külön is nagy becsben tartva őrizték, őrzik évtizedeken keresztül, de emlékezete is jelzi erős személyes hatását.

A szerkesztőnek az összegzésben tett két megjegyzése is továbbgondolásra készítet: afeletti bánkódása, hogy a gyűjtő már így is „megkésve érkezett”, csupán abból a szempontból lehet igaz, hogy nem sikerült Bonczidai összes levelét, a rá vonatkozó emlékekből pedig még többet összegyűjtenie. Ugyanakkor a meglévő források által kirajzolódó közösségformáló szerep így is egészként hat és kétséges, hogy ezen több levél vagy emlék gyökeresen változtatott volna. Igaz továbbá az is, hogy Bonczidainak és feleségének az élete tragikusan és korán ért véget, de munkásságukkal, törekvéseikkel egy teljes és gazdag életművet hagytak maguk után – mi sem jelzi ezt jobban, hogy emléküik mindmáig él. Ilyefalvi Emese könyvének köszönhetően pedig most már nem csak Kidében.

KOLOH GÁBOR

Eötvös Lóránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Budapest, Múzeum körút, 6–8
koloh.gabor@btk.elte.hu